

ЈОСИФ ЈАУКОВИЋ, Титоград

МОГУЋНОСТИ ЕКОНОМСКОГ АКТИВИРАЊА КОТЛИНЕ СКАДАРСКОГ ЈЕЗЕРА И ДОЛИНЕ БОЈАНЕ¹

Котлина Скадарског језера располаже релативно великим природним потенцијалима. Она пружа могућност организоване производње пољопривредних производа и, уз услов одговарајућег улагања, може дати резултате изнад просјека у Републици, а великим дијелом и изнад просјека сличних региона у Југославији. До сада те могућности нијесу искоришћаване у довољној мјери, углавном због недостатка инвестиционих средстава.

Поред тога, интензиван привредни развој СР Црне Горе имао је одређеног утицаја на измјену привредне структуре овог подручја. Развој индустрије и туризма допринио је да се развију урбане цјелине (Титоград, Никшић, Бар и читаво Црногорско приморје) са доста великим учешћем градског становништва, које је, у односу на ранији период, развило високу потрошњу пољопривредних производа за чију производњу у овом региону постоје повољни услови. Но, због недовољног активирања потенцијала црмничке котлине, ови потрошачки центри се сада највећим дијелом снабдијевају са ширег подручја земље.

Садашње стање показује да становништво црмничке котлине, оно које се, углавном, задржало на селу, обезбјеђује у пољопривреди и рибарству солидан приход и постиже задовољавајући ниво животног стандарда, да се усредсређује на производњу оних производа које дају највећи доходак и који се траже на тржишту.

¹ Циљ овог рада је да укаже на досадашња моја сазнања о овој тематици. Радећи и учествујући у појединим истраживањима и расправама за посљедњих 30 година на разним нивоима, у оквиру појединих институција. Истраживањима могућности активирања Улцињског поља, Владимира, Крајине, Црмничког поља и дијела Скадарског језера организовано се бавио ранији Срез цетињски.

Исто тако, досадашњи третман привредних потенцијала у региону котлине Скадарског језера био је такав да је развој пољопривреде запостављан у односу на индустријализацију и развој туризма. Због тога је и дошло до заостајања пољопривредне производње, која, како је већ речено, има велике компаративне предности.

НЕКА САЗНАЊА О МОГУЋНОСТИ ОРГАНИЗОВАЊА ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ ДО КОЈИХ СЕ ДОШЛО РАНИЈИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

Подручје Скадарског језера (скадарска котлина са рјечним токовима који се уливају у њега и повезаност са морем ријеком Бојаном) је на релативно малом простору један од најбогатијих слатководних резервата са медитеранском климом. Ово подручје располаже довољном количином воде за успјешну вегетацију скоро читаве године, са повољним климатским условима за организовање производње пољопривредног биља и са доста повољним равничарским подручјем погодним за примјену високе механизације у обради земље. Све су то фактори који упућују на компаративне предности овог дијела у односу на подручје Јадрана, па и на континентални дио земље. Центар за развој од кога треба поћи јесте Скадарско језеро са Бојаном и приобалним подручјем. Уже карактеристике појединих региона су следеће:

Подручје Голубоваца је врло угодно за организовање пољопривредне производње, јер има довољно подземних вода на релативно малим дубинама са којих се може наводњавати земљиште. Уз то даје врло велике приносе и скоро читаве године може се организовати производња (житарице, поврће, грожђе, крмно биље). Негативна страна је што је ово подручје густо насељено, што су доста мали индивидуални посједи и велика испарцелисаност равничарског терена, чиме се ограничава простор за примјену механизације и агротехнике, као и за организовање најповољнијег газдовања земљишним фондом (одређивање плодореда и сл.). Стога је газдовање везано за велико учешће трошкова производње и, посебно, радне снаге. Организована производња претпоставља кооперативан однос са друштвеним сектором, путем заједничког улагања у производњу и стицања заједничког дохотка.

Карактеристике подручја Ђемовског поља су: релативно повољан равничарски простор, који није насељен (или је мало насељен), погодан за машинску обраду и снабдијевање водом путем коришћења подземних вода и коришћење довољних количина сунчеве свјетлости преко читаве године.

Искуство показује да је овај терен погодан за биљну производњу. Као такав, он даје повољне услове за организовање високопродуктивне производње друштвеног сектора, уз средња

просјечна улагања са капиталним коефицијентом од 10—15 и релативно повољним активизационим периодом од 3—5 година.

Карактеристике активирања Црмничког поља јесу: релативно равничарски терен погодан за примјену савремене агротехнике, мада у осјетно мањој мјери него на претходна два подручја. Мала насељеност, односно велика расељеност становништва, пружа могућности откупа земље и стварања друштвеног власништва. Тешкоће се виде у изградњи одговарајуће акумулације на Црмничкој ријеци, ради наводњавања, односно у коришћењу вода Скадарског језера.

Основни предуслови за активирање Улцињског поља су повољни и везани за следеће чиниоце: доста велико равничарско подручје које даје могућности за крупну пољопривредну производњу, затим недовољна насељеност и повољни услови за друштвено власништво. Богатство ријеке Бојане водом омогућава наводњавање преко читаве године, уз доста повољне услове и ниске трошкове.

Неповољности су, у првом реду, неуједначеност подземних сланих вода (од 20 до 30 sm). Њихов висок ниво у већем дијелу терена и осцилирање током дана и ноћи (плима и осека), као и зависност од кретања морских таласа, захтијева додатна средства за привођење обради ових терена.

Познато је да коријен биљке не трпи слану воду. Због тога се сада на читавом терену јављају површинске траве и, у појединим оазама, дрвеће.

Активирање овог подручја захтијева изградњу мреже канала за наводњавање и спуштање подземних сланих вода до испод 40 sm у најнеповољнијим временским условима. Такође, захтијева изградњу система за наводњавање водом из Бојане. Истраживања су показала да би се морало вршити расољавање засољеног земљишта, што би потрајало од 3 до 6 година, у зависности од издигнутости терена и степена његове засољености. Улагања су врло висока и треба да имају, по једном хектару, капитални коефицијент од 30 до 40. Период активирања кретао би се од 5 до 12 година, уз интензиван рад.

Изузетак од овог могу да чине мање површине које се могу и раније активирати, али је проблем јединствене мреже код одводњавања и наводњавања који морају бити ријешени за цјелину.

Резултат улагања би био могућност масовне производње свјежих пољопривредних производа, која би подмиривала не само потрошњу у свјежем стању, већ би обезбјеђивала сировине и за индустријску прераду. Висина дохотка би била задовољавајућа и сасвим оправдавала улагање.

У односу на привођење пољопривредној обради Улцињског поља, повољније услове има подручје Владимира. Оно, такође, располаже равничарским тереном погодним за примјену механизације, затим довољним бројем сунчаних дана и могућим рје-

шењем за наводњавање. Земљиште није засољено и тражи мања улагања у односу на друге регионе.

Истраживања у области рибарства су доста позната и довољно заступљена на овом симпозијуму, па зато није потребно да се у овом реферату око тога више коментарише. То не значи да оvdје нема отворених питања. Напомиње се само да подручје Језера даје велике могућности за организовање привредног риболова, што захтијева рационално организовање узгоја и улова рибе. Треба на већем нивоу стручности обезбиједити газдовање на Језеру.

У оквиру овог дијела напомиње се да у истраживање треба укључити и Шаско језеро, које се може користити и у друге сврхе и сачињава неодвојиву компоненту овог цјеловитог комплекса.

ИНДУСТРИЈСКА ПРОИЗВОДЊА

Организовање масовне пољопривредне производње (виноградство, повртларство, воћарство, ратарство и производња сточне хране) коју тржиште не може апсорбовати у свјежем стању захтијева, као редовну пратећу грану, подизање индустријских капацитета на бази прераде пољопривредних производа. Сама чињеница да у одређеним годишњим периодима сазријева велика количина роба и да се оне јављају као тржишни вишкови упућује на организовање индустријске прераде. По својој природи пољопривредна производња не подноси ризик потрошње и несигурност у продаји. У пракси, тај проблем се рјешава индустријском прерадом.

За сада је за индустријску прераду пољопривредних производа израђено свега неколико капацитета: Фабрика рибе у Р. Црнојевића, Фабрика дувана у Титограду, Фабрика за производњу алкохолних пића (вина и ракије) у Титограду, Фабрика уља и воћних сокова у Бару.

Сви ови капацитети имали су позитиван утицај на развој пољопривредне производње и сигурност пласмана. Исто тако, они дају повољне економске резултате и имају одговарајући доходак.

Као даља оријентација у индустрији, која би се надопуњавала са наведеном оријентацијом масовне пољопривредне производње (воћа, поврћа, винограда и сл.), јесте изградња појединих индустријских линија (капацитета) за прераду, као што су конзервирање хране, сушење хране, прерада итд. Поред овога, на одређеном нивоу развитка, због величине простора и потребе примарне производње, могло би да дође до изградње појединих индустријских капацитета за производњу репроматеријала који би се користили за потребе хемизације земљишта и слично.

Развој индустрије, који би пратио интензиван развој пољопривреде, позитивно би утицао на апсорбовање вишкова радне снаге који их прати, и на увођење високе механизације у обраду пољопривредног земљишта, и тиме допринио рјешавању другог крупног проблема — незапослености.

Потребна улагања у изградњу индустријских објеката за прераду пољопривредних производа су релативно мала у односу на основна улагања у примарне производе, а обезбјеђују већи степен финализације и тиме побољшавају cjелокупну економију. Капитални коефицијент код ових објеката износио би 3—4 и знатно би побољшао структуру укупних улагања. Исто тако, развој ове индустријске гране довео би до развоја додатних дјелатности, као пратећих активности, па би укупни ефекти били још повољнији.

МОГУЋНОСТИ РАЗВОЈА ТУРИСТИЧКЕ ПРИВРЕДЕ

Развој туристичке привреде у Црној Гори је познат и овај рад само указује на могућности организовања туристичке привреде у региону Скадарског језера. У овом погледу, до сада нема већих истраживања. Зато се мора конкретније почети са неким досадашњим сазнањима. Ранија истраживања улцињског пијеска су показала да су плаже на Црногорском приморју поријеклом од пијеска што га у Скадарско језеро доноси ријека Дрим. Из Језера се ријеком Бојаном преноси у море, одакле га потом таласи избацују на обалу и формирају познате плаже. Тај пијесак садржи велике количине разних вриједних минерала, па има и нека љековита својства.

Пијесак истих особина таложен је у Скадарском језеру и формирао низ плажа на потезу од Бојане до Вирпазара. Већа љековитост улцињског пијеска је отуда што је измијешан са морским алгама, препран и стерилизован у морској води и садржи веће количине јода. Према тома, може се закључити да је квалитет језерских плажа врло висок и оне би већ биле коришћене (као код Охридског језера) да није великих компаративних предности Приморја, које је у непосредној близини. Код даљег развоја, могуће је наћи заједничку подударност комбинавањем коришћења и ових потенцијала и тиме их активирати. Сигурно је да у том погледу треба организовати даља истраживања, јер треба дати оцјену колико активирање плажа на Језеру може утицати на рибарство.

Осим тога, постоје природне погодности за организовање боравишног туризма, уз услов да се подигну одговарајући капацитети. Велике су погодности за организовање свих врста спортова на води и излетничког туризма. Исто тако, могуће је организовати ловни туризам и спортски риболов, поред привредног риболова.

О овим активностима су потребни посебни сепарати који би детаљније обрадили сва специфична питања. Пошто Језеро располаже мањим и већим острвима (посебно Враћина), постоје врло повољни услови за узгој разне крупне и ситне дивљачи и привређивања на тој основи.

Позитивна је околност што је Језеро великим дијелом пловно, а такође и ријека Бојана. Некада је ова водена саобраћајница била врло значајна. Зато постоји могућност да она буде активирана за потребе излетничког туризма, а дијелом и за транспорт роба.

ТРЖИШНИ ФАКТОР

Производно активирање Скадарског језера и његовог приобалног дијела, односно читаве котлине, у основи претпоставља организовану примарну пољопривредну производњу и њену индустријску прераду. Пуним активирањем, према предложеном оријентационом концепту, треба да се добију велике количине роба и то током читаве године, и да се обезбиједи њихов пласман, а то је примаран захтјев да би се оправдала читава концепција улагања.

Као главни и основни потрошачи у СР Црној Гори могу се сматрати индустријски градови (Титоград, Никшић и приморски градови), који су сада дефицитарни у свим основним прехранбеним производима. Као велики потрошач пољопривредних производа у свјежем стању може се сматрати туристичка привреда у највећем дијелу године, од априла до новембра. У овом периоду потрошња пољопривредних производа се много увећала и просторно може да обухвати не само Црну Гору, већ и средњи Јадран.

Код потрошње пољопривредних производа у свјежем стању може да се рачуна и на знатно шире подручје земље, а посебно на велика градска индустријска насеља. С обзиром да је ово медитеранско подручје, на њему постоје сви услови за рану и каснију производњу, уз најповољније трошкове, у сезонама у којима је на другим подручјима таква производња немогућа.

Према томе, организовањем производње у овом региону у знатној мјери би се побољшали садашњи дефицитарни биланси хране у земљи, посебно у Црној Гори.

Полазећи од досадашњег искуства, уз стабилнију производњу и бољу организованост, постоје врло повољни услови и за извоз свих врста производа (у свјежем стању или конзервираних) на европско тржиште. Све ово казује да је тржишни фактор врло повољан и да би са активирањем овог подручја многи проблеми у снабдијевању и прехрани били ријешени.

Саобраћајна повезаност читавог овог подручја је врло повољна, тако да се оно потпуно уклапа у шире тржиште. Заступ-

љене су све врсте саобраћаја — жељезнички, ваздушни, поморски — па је могућ и повољан транспорт роба у било ком облику. Карактеристике саобраћајница су такве да обезбјеђују транспорт најсавременијим саобраћајним средствима.

За тржишну сигурност, треба рачунати и на потребе у сировинама за прехранбену индустрију коју треба изградити у најужим локацијама произвођача и као комплементарну грану развоја пољопривредне производње.

ИНВЕСТИЦИОНА АКТИВНОСТ

Све наведене концепције и досадашња истраживања морају бити провјерена економском одлуком о оправданости улагања. У том погледу, треба вршити још доста истраживања. Проблем је, такође, обезбјеђивања средстава и ангажовање стручних кадрова.

Међутим, читав овај друштвено-економски подухват значи оплемењивање природе и мултиплицирање њеног привредног богатства до нивоа сазнања са којима се располаже у датом периоду и до кога је стигао научни прогрес. Но, остваривање овог концепта и до сада је било, а поготово ће у наредном периоду бити зависно од материјалне могућности друштва да те реалне потенцијале валоризује. Досадашња сазнања и степен истражености упућују да је ризик за резултат минималан, ако се развој цјеловито рјешава као јединствен концепт. Ризик се осјетно повећава уколико су рјешења парцијална и некомплементарна.

Прва сазнања упућују да треба обезбиједити доста значајна средства која превазилазе постојеће појединачне подухвате код појединих објеката у Црној Гори. То потврђују и упоребења капиталних коефицијената код досадашњих улагања за поједине објекте и капиталних коефицијената који се нужно јављају у организовању високопродуктивне пољопривредне производње, према наведеном концепту медитеранског подручја. Материјалне могућности Црне Горе су и до сада ограничавале да се иде на веће подухвате у активирању овог природног богатства.

Међутим, овај потенцијал јесте од већег и много ширег значаја, па, као реалној могућности, треба тежити конструкцији инвестирања из више извора, полазећи од средстава која може ангажовати Црна Гора, односно велика градска индустријска насеља, радне организације, туристичка привреда, као и од иностраних зајмова међународних организација које се баве проблемима производње хране.

Исто тако, даљим истраживањима би се могло добити више сазнања о могућностима материјалних рјешења која се уклапају у цјелину и обезбиједити етапно активирање ужих региона.

ОРГАНИЗОВАЊЕ НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКОГ РАДА

Досадашњи развој научноистраживачког рада у области пољопривреде на подручју Црне Горе био је присутан у читавом послеријатном периоду. Непрекидно је радила средња пољопривредна школа, која се старала о образовању стручних кадрова, за пољопривредну производњу. Једно вријеме постојале су специјализоване станице које су се бавиле истраживањима скоро у свим пољопривредним гранама (воћарство, виноградарство, ратарство, производња дувана и рибарство). Ове станице су трансформисане у два института — Институт за пољопривредна истраживања и Институт за биологију мора и језера. Поред овога, сложена организација удруженог рада „13. јул“ организовала је свој институт који се бави истраживањем оних дјелатности што чине њену основну производњу. Исто тако, Дувански комбинат, у оквиру своје дјелатности, већ дуже времена врши потребна испитивања за гајење дувана.

Резултати ових научноистраживачких институција доста су значајни. Сазнања о могућностима гајења квалитетнијег растиња, на примјер, врло су опипљива и научно доказана.

Научноистраживачки кадар којим се располаже доста је значајан и оспособљен да оснује нову генерацију истраживача у овом поднебљу, која ће наставити континуитет истраживања.

Међутим, мора се оцијенити да рјешења која нуде ове институције нијесу масовно примијењена сем у виноградарству, а дијелом у сточарству и гајењу дувана. Узрок томе су недовољна улагања у пољопривредну производњу, сиромашни материјални биланси организација удруженог рада и недовољно намјенско издвајање средстава СИЗ-а за науку.

Напомињемо да је посебно значајно што се ради о фундаменталним биолошким истраживањима која захтијевају дугорочно финансирање, значајна улагања у оспособљавање кадрова и истраживачку опрему. Једино у тим условима могу се добити одговарајући резултати.

При томе се искуства стечена истраживањем других пољопривредних региона не могу у потпуности користити, јер се ради о специфичном подручју које захтијева сопствена фундаментална истраживања. Она су, по природи ствари, оригинална и као таква треба да представљају непроцјењив допринос науци.

Све ово указује да код активирања ових природних богатстава, у интересу друштва, наука мора добити примарно мјесто, а то се може постићи, прије свега, ако се створе услови за научни рад и ако дође до повезаности науке и праксе.

Josif JAUKOVIĆ

SOME ECONOMIC QUESTIONS OF ACTIVATION OF LAKE SKADAR'S
VALLEY

Summary

The area of Lake Skadar has relatively big natural resources, which should be activated by appropriate investments. With Mediterranean climate, with available terrains for application of high mechanization, it is possible to organize highly productive agricultural production during almost the entire year.

The framework of consumption in town-industrial settlements and the existing, developed tourist economy in narrower and wider area, make a very favourable market circumstance for the disposal of products. In addition to this, the production of significant market surpluses, which can be used as raw material basis for dynamic development of food industry is possible.

Beside this, the scope of agricultural production gives the realistic possibilities for export, and especially of early and late sorts of vegetables and fruits, whose demand is great on European market.

There are good chances for the development of tourist economy, like the following: residential, hunting, fishing, sport and sightseeing tourism. For these purposes there are favourable conditions in existence of suitable traffic linkage with wider and narrower area.

The area offers the possibility for organization of very productive massive agricultural production, but it causes relating investments by scope and with favourable conditions. That is why it is necessary to engage the means from a number of sources: domestic, strange, financial means of working organizations and big consuming centers. The period of activation for most of these surfaces to be brought to intensive cultivation, is very favourable. In addition to this, the realization of the conception of activation of this area demands an intensive scientific-research work in all phases of cultivation, performance and application of the project.

